



1914: Beläggning av en gata i Malmö med astfaltmakadam enligt genomdränkingsmetoden.



1944: Krig i Europa, dock inte i Sverige. Bilden från invasionen i Normandie.



1954: Konserverade ärtor. Husmödrar på kurs hos Konsum.

Hundra år med Statistisk årsbok

Statistisk årsbok har fyllt 100 år. Här tar Ulf Jorner och Cecilia Westström med oss på en tidsresa. Artikeln är ett sammandrag av det kapitel som Ulf Jorner skrivit till Statistisk årsbok 2014.

Det här var sista gången som Statistisk årsbok kom ut som tryckt publikation. Eller som det står i förordet till Statistisk årsbok 2014: "Med denna 100-åriga utgåva av Statistisk årsbok avslutas denna publikationsserie. Med de nya medier som tillkommit finns andra presentationssätt för att bättre ge en bild av Sverige."

Början av 1900-talet var Sverige ett helt annat land än idag, och omgavs av en helt annan värld. Men då liksom nu fanns det ett behov av att ta fram tillförlitlig statistik om samhället, och ett behov av att finna ett sätt för användarna att snabbt hitta de siffror som man behövde. En utredning, 1905 års statistiska kommitté, arbetade med båda dessa frågor. 1910 kom kommitténs betänkande och Statistisk årsbok blev en direkt följd av dess förslag.

Sedan 1870 hade det funnits en halvofficiell sammanställning av den officiella statistiken,

Sveriges officiella statistik i sammandrag. Den publicerades i första numret av Statistisk tidskrift varje år. Kommittén ansåg dock att denna sammanställning var för begränsad, och att det dessutom var otillfredsställande att den endast var på svenska. Man föreslog därför att Sverige, som många andra länder, skulle ge ut en statistisk årsbok. Till saken hör också att kommittén ville lägga ned *Statistisk tidskrift*.

Statistiska kommitténs övriga förslag fick föga genomslag. Dess huvudförslag, att centralisera den statliga statistiken till SCB, fick vänta i femtio

år på att realiseras. *Statistisk tidskrift* lades dock ned, och SCB fick i uppgift att ta fram en statistisk årsbok för Sverige.

Statistisk årsbok 1914

Den första upplagan av Statistisk årsbok kommer ut i mars 1914 och de mest aktuella uppgifterna i boken avser 1913. I förordet beklagar SCB:s överdirektör Ludvig Widell att den kommer så sent, "till följd av det ansevärdiga arbetet, som varit förenat med årsbokens första årgång". Han beklagar också att man inte har hunnit sammanställa något sakregister eller någon källförteckning, men lovar bättring till nästa år. Årsboken omfattar 167 tabeller fördelade på 281 sidor, inklusive ett tjugotal tabeller med internationell statistik som ett bihang.

Årsboken är tvåspråkig, i enlighet med kommitténs förslag. Att det främmande språket är franska är självklart. Franska har vid denna tid kvar sin roll som det gemensamma språket inom diplomati och kommunikation. All text i årsboken utom fotnoter finns på båda språken. Statistisk årsbok innehåller inte bara aktuella uppgifter, utan ambitionen är att ge så långa tidsserier som möjligt. Det innebär till exempel att tabellen över folkmängdens förändringar innehåller uppgifter från och med år 1749, då den första svenska befol-

ningsstatistiken togs fram. De långa tidsserierna kommer att återfinnas i årsboken under femtio år.

Statistisk årsbok 1924

Under de kommande åren växer årsboken väsentligt genom att nya tabeller tillkommer. Trots det är den inte tjockare än tidigare, vilket beror på att det är besparingstider och man sparar pengar genom att använda ett tunnare papper. Tyvärr är papperet så tunt att trycket på baksidan lysert igenom, vilket inte direkt gynnar läsbarheten. En annan besparingsåtgärd är att minska antalet gratis-exemplar av årsboken. År 1920 är den totala upplagan 3 500 exemplar, varav landets pastorexpeditioner får 1 410 exemplar och de 355 riksdagsmännen var sitt. Nyordningen består i att riksdagsmän och pastorer visserligen behåller rätten till en egen årsbok, men att de måste rekvidrera den.

1924 finns det för första gången en källförteckning i årsboken och ett sakregister har funnits

sedan 1917. Årsboken kommer dock ut först i juni, och överdirektören har slutat att be om ursäkt för denna försening i förordet. Varken den sena publiceringen eller den tidigare avsaknaden av sakregister tycks dock ha besvärat SCB särskilt mycket. De beror på hög arbetsbelastning, enligt förorden till respektive årgång. Och kanske på avsaknaden av en särskilt utsedd redaktör för årsboken. Att SCB inte klarar sina åtaganden är inget unikt för Statistisk årsbok. Under 1920-talet och början av 1930-talet är statsmakternas intresse för statistik mycket begränsat och SCB:s ambition tycks vara att överleva så gott det går.

Statistisk årsbok 1934

Början av 1930-talet är en turbulent period. Den globala depressionen har slagit hårt även mot Sverige. 1934 kommer makarna Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* ut. Syns allt detta i Statistisk årsbok? Svaret måste nog i stort sett bli nej. Detta beror till stor del på att det ännu inte finns lämpliga statistiska mått att mäta dessa företeelser med. Ett för oss idag självklart mått på

»De äldre årgångarna av årsboken har dock sin speciella charm och i såväl utformning som innehåll ger de en bild av ett svunnet Sverige. Om du vill botanisera i dessa "tidskapslar" så finns de alla tillgängliga på SCB:s webbplats»

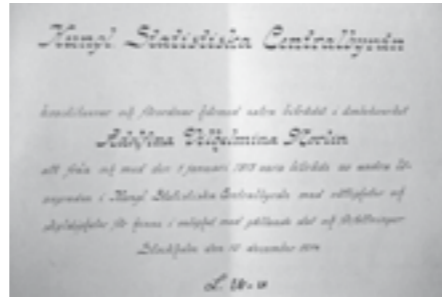


1914 och 2014 – första och sista förstasidan av Statistisk årsbok.



FOTO: JAN-ÅAGE HAGLAND

Olika årgångar av årsboken. Framsidorna är på sitt sätt en spegling av sin tid. Innehållet finns tillgängligt digitalt på SCB:s webbplats



År 1912 får svenska ämbetsverk rätt att vid behov inrätta ordinarie biträdestjänster för kvinnor. Den 1 januari 1915 har SCB 27 ordinarie kvinnliga biträden. Adolfina Vilhelmina Norlin är en av de första ordinarie kvinnliga biträdena vid SCB.

FORTS: HUNDRA ÅR MED STATISTISK ÅRSBOK

»»» ländernas ekonomiska utveckling som bruttonationalprodukten, BNP, är vid denna tidpunkt ett akademiskt begrepp snarare än ett praktiskt statistiskt mått. Och på motsvarande sätt saknas de fertilitetsmått som vi nu använder, till exempel summerad fruktsamhet. Det går dock ändå att i årsboken finna vissa trender i befolkningsutvecklingen. Andelen levande födda har minskat från cirka 25 barn per tusen invånare och är i början av 1900-talet till knappt 15 i början av 1930-talet. Även om dödligheten också har minskat under perioden, så har folkökningen minskat från 10 till 2,5 per tusen invånare per år.

Statistisk årsbok 1944

När årsboken kommer ut på sommaren 1944 har andra världskriget pågått i nästan fem år. Andra världskriget påverkar Sverige på ett helt annat sätt än det första. Det gäller också statistiken. Finansministern har ålagt alla statistikproducerande myndigheter att undersöka "... alla inom verken förekommande statistiska översikter och periodiska redogörelser [...] om de äro av den praktiska vikt, att de bör behållas."

För SCB:s del innebär detta att man framför allt minskar på publiceringen. Verkets statistik inom Sveriges Officiella Statistik minskar från 3 100 sidor till 1 700 under det första krigsåret.

Årsbokens omfattning fortsätter dock att öka, nu till 406 sidor. Men många av tabellsidorna saknar uppgifter för åren efter 1939, något som gäller till exempel industristatistiken. Andra statistikområden saknar uppgifter på detaljnivå. Utrikeshandeln har naturligtvis minskat i omfattning, men inte så mycket som man kanske skulle kunna tro. Exporten har exempelvis endast minskat med cirka 40 procent sedan 1939.

Vad gäller den internationella statistiken noterar SCB i förordet att "på grund av svårig-

heter att i tid erhålla nya sifferuppgifter till de internationella tabellerna, ha dessa icke i önskad utsträckning kunnat kompletteras med uppgifter för de senaste åren".

Statistisk årsbok har aldrig innehållit statistik om försvaret, och gör det självklart inte nu heller. Men det kanske kan förvåna att många uppgifter som rör Sveriges försvarsförmåga i vidare mening går att hitta i årsboken. Man kan se att antalet registrerade personbilar minskat från 181 000 till 37 000, medan lastbilarna endast minskat från 63 000 till 59 000. Och handelsflottan är praktiskt taget oförändrad, så när som på en minskning av segelfartygen, där endast knappt 900 finns kvar år 1943. Däremot har antalet förolyckade fartyg nästan fördubblats under krigsåren, från 36 till 60 per år.

Statistisk årsbok 1954

År 1954 är årsboken mitt i en stor förändringsprocess, där huvudtanken är att årsboken endast ska innehålla aktuella uppgifter, i regel inte mer än tio år gamla. De äldre tidsserierna ska samlas i den nya serien *Historisk statistik för Sverige*. Medan moderniseringen av årsboken måste anses lyckad, gäller tyvärr inte detsamma för *Historisk statistik*. Bara två av de planerade banden ges ut, och inga senare aktualiseringar görs. Även om det med ojämna mellanrum ges ut *Statistiska översiktstabeller* är det egentligen först med publiceringen av digitaliserad historisk statistik på SCB:s webbplats 50 år senare som SCB:s överdirektör Karin Kocks plan kan anses ha realiserats.

Ett tidens tecken är att det franska språket har ersatts av engelskan. Dessutom har äntligen pluralformerna slopats! Till exempel innehåller citatet från 1944 som återges ovan pluralformen "ha" istället för "har". Pluralformerna användes på 40-talet i stor sett bara i skriftspråket.

Årsboken som helhet känns plötsligt mycket mer relevant i sin spegling av Sverige. Det märks att SCB har börjat med ett användarperspektiv, vilket bland annat manifesteras genom att överdirektören i förordet tackar för "det värdefulla bistånd vid årsbokens utarbetande, som beredviligt lämnats av myndigheter, institutioner och enskilda".

»Statistisk årsbok 2014 är resultatet av ett hundra års utveckling, från en uppriktigt sagt ganska tråkig bok för samhällets elit – i den mån att de nu brydde sig – till en lättillgänglig informationskälla för alla intresserade.»

Användarna får dock vänta ännu längre på årsboken, nu till ett tag in i augusti.

Moderniseringen av Statistisk årsbok är representativ för SCB på femtiotalet. Verket har en helt annan vitalitet än tidigare och har börjat använda moderna statistiska metoder och avancerad databehandling. Användarna av statistiken är också mer

intresserade av vad SCB levererar. Det gäller inte minst politikerna.

Statistisk årsbok 1964

Äntligen trycks årsboken på bra papper! "Äntligen" skulle också den kunna säga som minns förslaget från 1905 års statistiska kommitté om den centralisering av statistiken som håller på att genomföras. Skälen till centraliseringen är många, bland annat att man ser stordriftsfördelar, inte minst då stora investeringar behöver göras inom datorområdet. Den utredning som

Antalet dödade rovdjur kan man följa långt tillbaka i tiden. I denna tabell kan man se att antalet dödade rovdjur minskar stadigt (liksom troligen antalet levande rovdjur). Och älgstammen för uppenbarligen en tynande tillvaro.

Källa: Statistisk årsbok 1924.

Tab. 82. Dödade älgar och rovdjur åren 1851—1922. *Élans et carnassiers tués.*

Årligen Moyennes annuelles	Älgar ¹⁾ Élans	Björnar Ours	Vargar Loups	Lo- djur Lynx	Järvar Glo- tons	Årligen Moyennes annuelles	Älgar ¹⁾ Élans	Björnar Ours	Vargar Loups	Lo- djur Lynx	Järvar Glo- tons	
1851/80	..	194	181	157	115	1916/20	..	1 970	6	31	22	60
1861/70	..	103	79	180	124	1918	..	2 189	8	31	32	42
1871/80	..	56	41	87	115	1919	..	1 509	2	42	25	44
1881/90	..	1 396	32	31	23	104	..	1 074	5	29	19	42
1891/00	..	1 546	18	79	33	147	..	672	9	22	30	86
1901/10	..	2 711	11	26	14	86	..	449	9	31	13	33
1911/15	..	2 680	4	49	15	64	..					

¹⁾ I förhuden till dödade ej inräknade. *Illicitement tués non compris.*

föregår centraliseringsbeslutet lägger också en systemaspekt på den officiella statistiken. Olika statistikgrenar ska till exempel använda enhetliga definitioner och metoder som tillåter att statistiken kopplas samman för att ge helhetsbilder.

Hur påverkas Statistisk årsbok av centraliseringen? Till innehållet mycket litet. Årsboken är ju, och har alltid varit, en sammanställning av all relevant statistik i Sverige, inte bara den som tas fram av SCB. I ett vidare perspektiv får dock årsboken en tydligare roll. Den kommer att bli en symbol för det statistiska systemet.

Om årsbokens roll skriver SCB:s gd Ingvar Olsson (SCB:s chef har sedan 1961 titeln generaldirektör):

"Årsbokens syfte är tvåfaldigt. För det första ska den vara en lättfattlig källa, där man kan finna de viktigaste sifferuppgifterna för vissa områden. För det andra ska boken tjäna som vägvisare till andra statistiska publikationer och källor. Denna sistnämnda funktion fyller avsnittet 'Källhänvisningar och anmärkningar' samt förteckningen över officiella statistiska publikationer."

Statistisk årsbok 1974

Två trender står sig vad gäller 1974 års årsbok: den har växt ytterligare, nu till 36 kapitel och 565 sidor, och den kommer ut senare på året, nu i oktober. Men det finns också ett trendebrott. Allt sedan starten har årsboken haft ett ganska tråkigt utseende, men nu har en försiktig ansiktslyftning skett. Visserligen bara i form av ett skyddsomslag i färg, men ändå.

Statistisk årsbok 1984

I 1984 års förord meddelar generaldirektören att en genomgripande omarbeting skett, vilket dock inte syns så tydligt i årsboken. En större nyhet är möjligen att det för första gången finns

diagram i årsboken, totalt fem stycken. Årsboken 1984 är unik också i ett annat avseende, nämligen att den ständiga ökningen av antalet tabeller har brutits. Årsboken innehåller faktiskt 26 tabeller färre än årsboken 1974. Det har nu blivit rutin att årsboken kommer ut på hösten före det årtal som står på omslaget.

Statistisk årsbok 1994

År 1994 medför stora förändringar för det svenska statistiska systemet. Riksdagen har beslutat om en decentralisering av statistiken, i viss mån en återgång till vad som gällt före centraliseringen på sextiotalet.

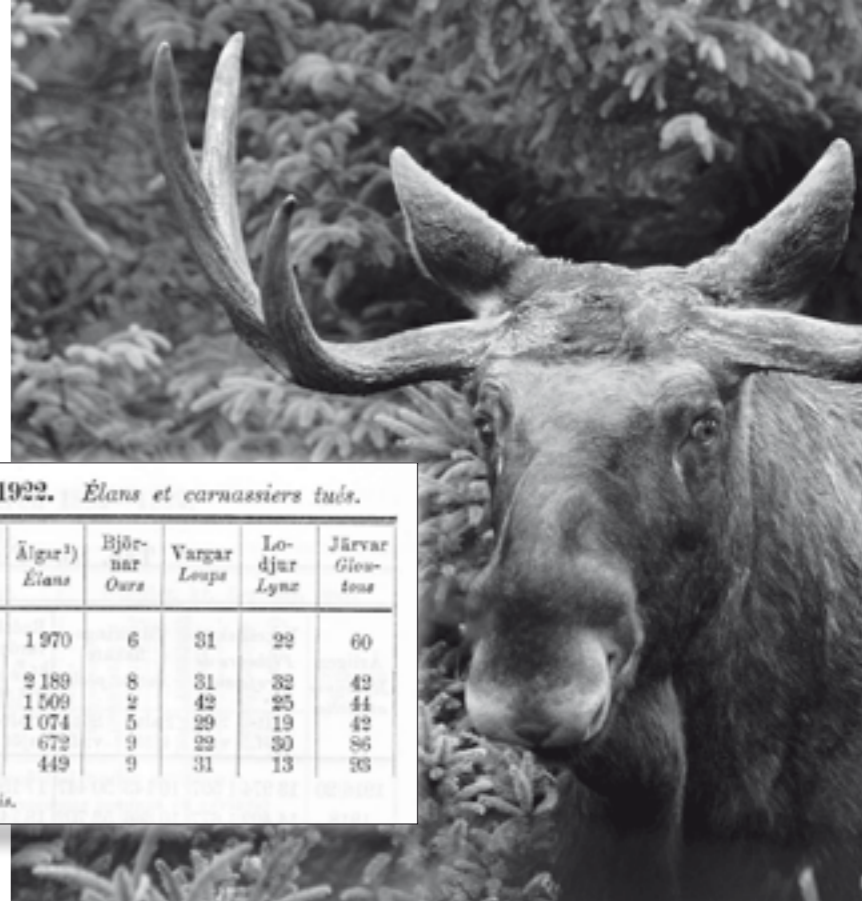
Av detta syns inget i årsboken 1994, bland annat därför att alla uppgifter låter hänföra sig till tiden före statistikreformen. Det blir inga mer dramatiska förändringar senare heller. I årsboken 1995 kommer dock en förteckning över de svenska myndigheter som har statistikansvar inom Sveriges Officiella Statistik.

Årsboken 1994 är innehållsrik och överskådlig och har lättlästa tabeller. Det har dock egentligen inte hänt så mycket med årsboken sedan 1984, vilket kan illustreras med att det fortfarande inte har tillkommit ett enda nytt diagram på tio år. Men detta är lugnet före stormen!

Statistisk årsbok 2004

Under de första åren av 2000-talet händer det mycket med Statistisk årsbok.

I förordet till årsboken 2000 skriver gd Svante Öberg: "Statistisk årsbok 2000 innehåller också en cd med alla bokens uppgifter plus en animering av befolkningsutvecklingen i landet från år 1900." Sedan 2002 publiceras årsboken i sin helhet på nätet. Det finns nu färg inne i boken såväl som på omslaget. En rödororange nyans används dels för tabellnumren, dels i diagram. Diagram finns det



nu fullt av i årsboken! Över 120 stycken, samlade i början av respektive avsnitt. Det börjar också komma fotografier i årsboken, en vinjetbild för varje kapitel.

Omfånget av årsboken slår alla rekord. Den omfattar 725 sidor. Kapitlet *Tio-i-topp* har tillkommit, där man kan hitta mer eller mindre väsentliga upplysningar om väderrekord, vanligaste förnamn och vilken veckodag det föds flest barn.

Statistisk årsbok 2014

Statistisk årsbok 2014 är resultatet av ett hundra års utveckling, från en uppriktigt sagt ganska tråkig bok för samhällets elit – i den mån att de nu brydde sig – till en lättillgänglig informationskälla för alla intresserade. Också innehållet har utvecklats och 2014 års bok speglar Sverige på ett mycket mer korrekt och omfattande sätt än sina tidiga föregångare. Och skam vore det väl annars...

De äldre årgångarna av årsboken har dock sin speciella charm och i såväl utformning som innehåll ger de en bild av ett svunnet Sverige. Om du vill botanisera i dessa "tidskapslar" så finns de alla tillgängliga på SCB:s webbplats, under *Hitta statistik/Historisk statistik/Statistisk årsbok för Sverige*.

Trevlig tidsresa!

FOTO: LENA BLÅSÖ-JANSSON



FOTO: JAN-ÅAGE HAALAND

CECILIA WESTSTRÖM
OCH ULF JORNER,
STATISTISKA CENTRALBYRÅN